

COLLEGIUMAINK MEGMENTÉSE A MULT SZÁZADBAN.

BENCZÉDI GERGELYTŐL.

Az unitáriusoknak 1566-tól fogva virágzó iskoláik voltak Erdély több városában. Ezek közt első helyen állott a kolozsvári főiskola, mely elsőbben az ó-várban azon ódon épületben volt, melyben most a franciscanusok laknak. Ezt 1693-ban az országgyűlés határozatából átengedték a r. katolikusoknak s oda a jezsuiták Kolozsmonostorról be is költöztek. Az unitáriusok kárpótlásul kaptak az országtól 6300 frttal a plébánia mellett vett 3 telket. De mivel az óvári iskola sokkal többre becsültetett, az ország adott még 5000 mfrtot,¹⁾ mely öszszeggel és számos adományokból begyűlt pénzzel 39 szobából álló szép oskolát építettek, melybe az ifjuság 1693. oct. 20-án be is költözött, és itt maradt 1718. ápr. 1-ig,²⁾ midőn gr. Stainville erdélyi főhadi kormányzó minden más javakkal együtt ezt is elfoglalta.

Ekkor a kolozsvári ekkla ajándékozott a b. magyarutczában egy szerény házat, melynek és a még később apránként megszerzett három más teleknek helyén áll mai s e szerint harmadik főiskolánk épülete.

A két első iskolának a kolozsári ekkla volt fentartója. Ugyanis Izabella királyné 1557. jun. 1-én a tordai országgyűlésen s utánna János Zsigmond 1562. sept. 1-én a kolozsvári iskolában tanuló ifjak és kolozsvári szegények és árvák fentartására ajándékozta a kolozsvári öszszes dézma negyed részét, a miről szóló eredeti adománylevelet, mely maig birtokunkban van, Bátori István 1571, Bátori Kristóf 1576, Bethlen Gábor 1626-ban szintén megerősítették. E quartát az unitáriusok a Báthori Kristóf és Bástaa alatti kevés időt kivéve békésen is birták az 1716-ik évig.

---

¹⁾ L. az ország rendei eredeti kötelezvényét, mely kelt 1693. okt. 14-kén Tordán, melyben az 5000 frt megfizetését ígérik azon évi decemb. 25-én főcons. levéltár (fasc. II. nro. 23.)

²⁾ L. Sz.-Ábrahámi sajátkezű jegyzését főcons. levéltár H. 16.

E quarta volt kolozsvári főiskolánk jövedelmének főforrása. s virágzó állapotjának eszköze és fentartója. Az innen származó jövedelem feltüntetésére csak az 1712-ki állapotot veszem fel. Ekkor az unitár. és ref. eklák ¹⁾ vettek bé összesen búzát 2796 vékát, melyből a cséplőknek, asztagrakóknak, nyomtatóknak stb. adott 705 vékán kívül maradt 2051 véka, s így mind a két eklának jutott belőle 1045 $\frac{1}{2}$ véka. B o r d é z m á b ó l a két ekkla kapott 3298 vedret, melynek fele u. m. 1649 veder szintén az unitár. ekklának és iskolának ment. ²⁾ Ezen kívül voltak az ekklának saját pénzén Kolozsvár városától 1667—1677 közt zálogára szerzett külső jószágai u. m. K a b a l a p a t a k a, G y u r k a p a t a k a, V é c z k, A s s z o n y f a l v a, F e l s ő- és A l s ő-F ü l e, A p a h i d a, K ó r ó d stb, melyekből hasonlólag nagy mennyiségű gabona, juh, bárány, sajt, méh stb. jött bé évenként ³⁾.

I d e j á r u l t a kolozsvári malmok, a piaci templom körüli boltok, téglagyár, cserépcsúr, mázsa stb. feles jövedelme. A fennebbi jövedelemforrások Kolozsvárt, részint ennek vidékén lévén, a jövedelemnek kezelése a Kolozsvári ekkla Consistoriumától függött, melynek főszemélyei voltak a plebanus, a püspök, az iskola rectora v. főmestere és két főcurator, kik a városi tanács tagjai közül választottak és minden évben januárban számot adni tartoztak, valamint a külső jószágok ispánjai, tisztartói, a quártaháznál lévő számtartó, a quártások és egyházfiak is. A számadások megvizsgálásáról a Consistorium és városi tanács gondoskodott, a magyar és szász nemzetiségű consistorok és centumvirek közül nevezvén ki biztosokat.

A megnevezett jövedelmekből vették fizetésöket :

a) A p l e b a n i a q u a r t á j á b ó l : maga a plebanus, mint az ekklának első papja, a piaci nagy és kis templomokban, ugy szintén a szentpéteri templomban szolgáló magyar és szász papok s kántorok.

¹⁾ A kolozsvári összes dözma negyed részét még a régi királyok adták volt a kolozsvári plebanusnak; második negyedét János Zs. adta az iskolának; harmadik és negyedik részét pedig, Báthori Gábor 1610. decemb. 21-én a kolozsvári ev. ref. collegiumnak ajándékozta.

²⁾ L. Eccl. Prot. L. 1710—1717, — 134 l.

³⁾ Midőn a város é birtokokat kiváltotta, a zálogösszeget a r. kath ekklesiának, mint tényleges tulajdonosnak fizette ki.

b) A z o s k o l a q u á r t á j á b ó l : a rector vagy főmester, a tanárok vagy lectorok, collaboratorok vagy köztanítók. Ebből járt a togatus deákoknak is az ugynevezett septimanális.

c) A p ü s p ö k , a mint papságot vagy tanárságot folytatott, a szerint egyik vagy másik quartából vette fizetését.

Mintogy Erdélyben legelőször Kolozsvárt alakult unitaria ekkla s e vallás innen kezdett az egész országban elterjedni, ennélfogva az országban keletkező ekklézsiáknak s az egész vallásnak ügye és dolga a kolozsvári anyaekklézsiától kezdett függeni s ez mint édes anya kezdett gondoskodni valamint a külső ekklák ügyeiről s bajairól, ugy a kolozsvári fő- sőt a szentpéterei és tordai alsóbb iskolákról és tanítókról is. Ezen okból minden jóttevők ugy nézvén a kolozsvári ekklát, mint az egész unitárius közönség fejét, a vallásközönség és iskolák segedelmezésére szánt adományait, kegyes alapítványait ennek gondozására bízták. Ennek pénztárába szolgáltatták bé az ekklézsiákból évenként szedetni szokott ugynevezett collectákat és egyesek alamizsnáit is. E körülményeknél fogva a status és ekkla 1718-ig egészen egy volt. E viszonyból kifolyólag e korban egyházi szervezetünk is merőben különbözött a maitól. Sem fő- és körü curatorok, sem isk. felügyelő gondnokok nem voltak, mindeniket helyettesítette a kolozsvári ekkla consistoriuma, melyben a főszemély a plebanus volt, mint főcurator. A plebanus helyettesítette a püspököt is 1724-ig mindazokban az esetekben, melyekben ma a főjegyző szokta, minélfogva a főjegyzők azon időkben nem egyszer vidéki papok voltak és lehettek is, mert a mint a zsinati és főtanácsi protocollumokból látható, ezen a gyűléseken a theol. vitatkozásokon, belső emberek megfeddésén vagy megintésén és a válóperek ellátásán kívül egyebet édes keveset igazítottak. De nem is volt szükség, mert a püspök folytonosan vizsgálván az ekklákat, az ügyes-bajos dolgokat a helyszínen gyorsan és szerencsésen intézte el. Sőt ugy látszik, hogy a plebanus rangban ha nem is fennebb, de mellette állott a püspöknek, mert a mely okmányokon mindkettő neve eléfordul, mindig amazé van elől s nem a püspöké ¹⁾. A tordai iskolának is — legalább a mult század elején — nem a püspök, hanem a plebanus volt a főgondnoka. Még a kolozsvári gymnasium szellemi ügyeiben sem volt a püspöknek semmi szava 1669-ig, a mikor a Kis-Sároson

¹⁾ Lásd a főcons.levéltárában azon nyomtatott köszönő iratot, melyben a Dímény Pál által 1697-ben Belgiumban gyűjtött 17,201 frtot megköszönik.

tartott zsinatból „tiszteletteljesen“ kéri a kolozsvári ekklát, hogy adjon a püspöknek a plebanusával egyenlő jurisdictiót az ottani gymnasiumban ¹⁾. Ennek megválasztása és hivatalába való beiktatása a piaci templomban csaknem fejedelmi pompával történt háromszoros vállra-emelés, ágyulövések, harangozás, pénzszórás stb között ²⁾

Ámbár a háborus idők, török, tatár, német hadak által tett roppant pusztítások és sarczolások s számos égésekből származott inségek és veszedelmek, néha anynyira meggyengítették Kolozsvárt s ezzel együtt ekklézsiánkat is, hogy a tanárok és papok fizetetlen maradtak, a miből panaszolkodások, gyanakodások és összeszólalkodások is keletkeztek, a miért egyházunk külső főemberei atyafiságosan meg is szolították a kolozsvári ekkla előjáróit, a helyzet megjobbítása iránt s a gyanakodások megszüntetése és az ekkla ügyei és cassáink jobb kezelése végett. Az ekkla buzgó előjárói készítették is bizonyos terveket és administrationalis új szervezeteiket, mint pl. 1709-ben is ³⁾, mindazonáltal az ily bajok csak ideiglenesek voltak s az idők jobbrafordultával a helyzet is megjavult.

Ily módon az ekkla gondoskodott teljesen a nevelés ügyéről. A tanárokat ez képezte a külföldi akadémiákon s hazajövetelök után nemcsak gazdag fizetéssel alkalmazta, hanem le az utolsó székig minden szükségességekkel el is látta. Lakadalmi, temetési sőt utazási költségeiket — magukét és családjuk tagjaiét — ez hordozta. Pénzfizetésén kívül búzát, bort, sajtot, bárányt, szénát s a plebanus és püspök vetni való gabonát is, bővön kapott.

Érdekesnek tartom a salaristák rendes évi fizetését 1712-ik évről ide igtatni ⁴⁾.

Plebanus évi fizetése, pénzben 160 mfrt; borban 160 veder; búza = 14 köből.

Püspök évi fizetése, pénzben 100 „ „ 160 „
búza = 14 köből.

A papok fizetése is anynyi mint a püspöké.

Schola főmesteré (rector), pénzben 130 mfrt, borban 160 ved.; búza = 14 köből.

¹⁾ L. Gener Protok. 1629—1736. 77. l.

²⁾ L. Dimény Pál plebanussá választását 1710. sept. 12. = Eccl. Prot. L. 18. l.

³⁾ Lásd Eccl. Prot azon évről;

⁴⁾ Ugyanott L. 1710—1717.

Lector (professor) évi fizetése, pénzben 90 mfrt; borban 80 veder; búza = 7 köből.

Szász kántoré 25 mfrt; borban 25 veder; búza = 4 köből;

Magyar kántoré 25 „ „ 25 „ „ = 4 „

Szentpéteri (Kolozsvár külvárosabeli) papé 60 mfrt; borban 80 veder; búza = 7 köből.

Szentpéteri kántoré 20 mfrt; borban 25 veder: búza = 4 köb.

Collaborator v. köztanítóé 25 mfrt; — „ —

Az isk. főnöknek (senior) is járt évenként, pénzfizetésén kívül 14 veder bora; — a 3 köztanítónak (collaborator) és 2 oktatónak (institutor) összesen 40 veder ¹⁾. A togatus diákok kaptak septimanalis czim alatt minden két hétben 7 frt 68 krt, vagyis egy évben = 199 mfrt 68 dr.; bort évenként 40 vedret, de néha többet is, mint pl. 1712-ben 87 vedret.

Jellemző, hogy ez évben 226 veder bor seprőjét is a diákok számára főzték ki pálinkának, a mit azok az ekkla számadása szavai szerint „meg is ittak mind“ ²⁾.

A tordai rector és i tanító fizetése, valamint az ottani deákok évi 60 mfrt septimanalisa, fa- és gyertyapénze is az itteni pénztárból járt. Erre azonban, valamint a külső ekklák és segélyre szorult vidéki belső emberek gyámolítására az ekklák évi collectáját és a kegyes jóltevők alapítványai jövedelmét fordították. Protocollumaink fényes bizonyoságot szolgáltatnak arról, hogy elődjeink a 16. 17. században is mennyire szívesen hordozták a nevelés ügyét. Az egész vallásközönséget illető összeg pl. 1688. nov. 16-án 3000 darab aranyból és 1100 frtból állott, a mi mind önkényes adomány és alapítvány volt ³⁾.

Ennél azonban még sokkal tetemesebb pénzáldozatokat is kellett tenni. Ugyanis alig épült fel a piacon a plebania melletti collegium, s már 9 hó mulva, 1697 máj. 6-án ez új iskolánk, templomaink, papi és tanári házaink Kolozsvár nagy részével porrá égett. E borzasztó pusztulás okozta károk helyreépítésére minden ekklézsiáink és hitfeleink roppant pénzt adakoztak. Dimény Pál rector is Belgiumból s egyebűn 17,201 forintot hozott s mégis még 1715-ben is mind folytak az építések és adakozások. Nem sokára az égés után bekövetkezett a Rákóczi szabadságharc is, melynek folytában a német helyőrség iszonyu zsarolásai miatt a

¹⁾ Lásd Eccl. Prot. 134. l. — ²⁾ Ugyanott 130 l. — ³⁾ Ugyanott 109. l.

várból, a ki tehette, elmenekült. Az ily menekülteknek mindenőket elprédálták, a honnmaradottak pedig teljesen elszegényedtek, eladósodtak. A mezei terményeket hol a kurucz, hol a laboncz égette fel, prédálta el. Kolozsvár Szentpéter külvárosa lakói csak a szatmári békekötés után kezdettek haza szállingózni s papjokat Csép Bálintot is 1712-ben hozták vissza Toroczko-Szentgyörgyről. E külvárosi templom is porrá égett volt a mozgalmas időkben s csak 1715-ben végezték bé közadakozás útján gyűlt ezerekből. Épen így kelle a tordai piaczi templomot és iskolát is, melyet szintén a németek gyújtottak volt fel, közadakozásból megépíteni ¹⁾. Egyházunk jeles tagjai közül is sokan lettek 1709–10-ben a pestis áldozatai. Egy szóval, Kolozsvár a nagy égés, évekig tartó katonai zsarolás, háboru és pestis miatt vagyoniilag tönkre volt téve, lakosai megfogyva. Így volt ez az ország nagy részében egyebütt is. Egyházaink és pátronusaink ily nyomorult állapotban is bőkezűleg adakoztak kolozsvári és tordai iskoláink és templomaink helyreállítására, nem is álmodva, hogy midőn VI. Károly császár 1715-ben az erdélyi r. kath. püspökséget visszaállítja s arra Mártonfi Györgyöt kinevezve, őt 1716. febr. 19-én hivatalába a gubernator és főhadi kormányzó által nagy pompával beiktatja — e tényekkel az unitáriusoknak csaknem egy századig tartó üldöztetését is aláírta.

Csak főbb vonásaiban vázolván, imé ezek voltak előzményei s talán gondviselészerű előkészítői azon még keserversébb állapotnak, midőn 1716. mart. 30-án gróf Stainville, erdélyi főhadi kormányzó, egész véletlenül 1488 gyalog és lovas vasas némettel még a legszegényebb unitár. család házáat is megrakván, templomainkat, boltjainkat, a plebania házat, nem különben a csak 1694–96-ban vett és 4478 frt 81 dr-ba került könyvnyomdát ²⁾, s az óvári iskolából a piaczi templomba áthelyezett gazdag és ritka becses könyvtárunkat stb. erőszakkal vagy még igazabban szólva: karhatalommal elfoglalta. Nem feladatom az ekkor történt eseményeket leírni; bővön leírta Uzoni F. István, a kinek édes atyja egyik jeles collaborator volt a Collegiumban, valamint Kereszturi Samuel akkori egyik tanárunk és Szakál Ferencz az ekkla curatora s meg mások is. Csak annyit említek meg, hogy a mily hallatlan zsarolást, pusztí-

¹⁾ Lásd Prot. Gen. Cons. 1711 = 233 l. és 1712 — 243 l. -- ²⁾ Ez összegbe adott az unitár. papság 151 frtot, Kmita Andrásné 3113 frt 81 drt, A kolozsvári ekkla és több egyesek 1214 frtot. — (L. Ekkla levéltár fasc. IX. nro. 7-o).

tást és kinzást e katonák 3 egész nap végbevittek, még a vad indiánoktól is sok lett volna. Mindenekfelett a püspök, papok és tanítók voltak kiszemelve, a kicznél 30—40 katona tanyázott, s minden butoraikat ösztöztörték, élelmiszereiket elpredálták, boraikat megitták s eleresztették, személyöket a legcsúfosabban bántalmazták. A többek közt Kereszturi Sámuel valami füstházba menekülvén, a katonák saját könyveiből raktak tüzet alája s ugy kényszerítették a leszállásra, és korának ez egyik leghíresebb szónokát anynyira ösztöztörték, hogy e barbárságnak egész életére nyomorékja maradott ¹⁾. Kolozsvári Dimény Pál unitárius plebanus pedig azt írja, hogy se konyhából, [†] se istállóból semmit el nem vihetett.

Az isteni tisztelet tartás ápr. 12-ig — husvét 1-ső napjáig — meg volt tiltva, s az eltiltás azután is többször megújítva. Ekkla-gyűlést jul. 12-ig nem volt szabad tartani, sőt 2—3 embernek az utcán együtt beszélni sem stb. ²⁾).

Az iskola quartája és a külső jószágok ekkor még megmaradván, 1717-ben még tisztességes bevétel volt. A quartából ugyanis jött bé: búza 318 véka, zab 29 véka, köles 4 véka, bor 692 veder; a külső jószágokból: búza 1475 véka, árpa 79 véka, zab 25 véka; dézma juh 14 drb, bárány 27 drb, sajt 113, gypju 60. — Készpénzül 2495 mft 56 ¹/₂ dr, de ebből 698 mft 40 dr az apránként eladott oly drága templomi edények ára, melyeket mint másfél század alatt gyűlt kegyes adományokat sikerült dugva megtartani s most pénzzé tevén ama földi hatalmasságoknak ajándékoztatták, kiktől elég botorul helyzetök jobbulását remélték ³⁾).

A száma nélküli kérelmezésnek, Szebenbe és Fejérvárra Stainvillehez és a guberniumhoz küldött követségnek, commissiozásnak ⁴⁾

¹⁾ E szerencsétlen ember 1719. dec. 10-én Tordára ment papnak s itt is át kelle élnie a kolozsvári napokat, midőn gr. Virmond Hugó Damian Erdély akkori főhadi kormányzója az itteni piaci templomot, parochiát s minden javakat 1721. nov. 21-én katonai erőszakkal elfoglalta. Midőn a generalis ekkor mindenféle fényes ígéretekkel csábitotta Kereszturit, hogy legyen katolikussá, ez azt kérdezte „ad-e örök életet“? mire kilődították a dühös generalis katonái. — ²⁾ L. Eccla Prot. L. 1710—1717. 60. l. — ³⁾ Ugyanott 342. és 363. l. — ⁴⁾ 1716-ban egy commissio küldetett Kolozsvárra szemszúrásból s minden törvényes formák kikerülésével a r. kath. püspök és unitáriusok követeléseit megvizsgálására, mely az unitáriusok súlyos megterhelésével aug. 12-től 26-ig ülészett s hozott oly ítéleteket, melyekre semmi törvényes joga

a lett a vége, hogy 1718. mart. 30-kán gr. Stainville újra megjelent Kolozsvárt s a collegiumot, tanári lakot, a hidutzai ugynevezett quártaházat, külső jószágokat, az iskola dézmáját, egy szóval minden ingó és ingatlan javainkat elfoglalta. Semmink se maradt egyéb, csak 3 drb kolduló pohár, melyeket Rhéner Borbára Szőcs Istvánné készíttetett a deákok számára, a melyek maig is megvannak ¹⁾. A tanuló ifjuság apr. 1-én szép iskolánkból kitakarodott s egy része a városi derék unitár. családokhoz vonult, nagyobb része pedig az országba elszéledett ²⁾).

Azt hitték az illetők, hogy ez halálos csapás volt az unitáriusokra, de csalódtak. Egyházunk tagjai, a consiliariustól kezdve a koldusig, a főrangú nőktől kezdve a napszámosig, a mily buzgóságot és nagyszerű áldozatkészséget e gyászos emlékü napokra következő időkben — és későbben is — kifejtettek, ahhoz hasonlót a mi országunk története többet aligha mutat. Avagy nem ezt bizonyonyítja-e az a tény, hogy az akkor Kolozsvárt levő vagy az országban végig süvöltő jajkiáltás hangjára ide siető főuraink: Petrichevich Horváth Boldizsár, Vargyasi Daniel Ferencz, Daniel Péter, Kénosi Sándor Gergely, D. Sz.-Mártoni Balog Zsigmond, pinczékben öszszegyűlve, a teendők felett tanácskozva, nemcsak magok nagyszerű segedelemmel járultak egy iskola felállításához és fentartásához, hanem e végre oly lelkes felhívásokat is bocsátottak ki mindenfelé az országba, melyeket lehetetlen a legmélyebb megindulás nélkül

---

nem volt. — Többek közt a János Zsigmond unitár. fejedelem donatioit semmiseknek nyilatkoztatta s a kormány helybenhagyta; mégis midőn 1773-ban a fiscus a kolozsvári dézmát perelni kezdette, a r. kath. ekkla János Zsigmond ugyanazon donationalis levele másolatával állott elé — mert az eredeti maig is az unitár. kezében van — és most a kormány érvényesnek elismervén, a r. katolikusoknál a dézmát meghagyta. Kell-e ennél az igazságnak erősebb arculcsapás?

Ugyanezen Commissio az unitáriusok által részint eredetiben, részint — szerencsére — másolatban beadott okmányok közül, igen sokat eltartóztatott mint pl. a Bethlen Ferencz, Mikó Ferencz, Mikes Mihályné Paczolai Borbára stb. testamentumát, melyekben sok ezerek voltak az unitáriusoknak hagyományozva. — E testamentumok valószínűleg Fejérvárra kerültek. —

¹⁾ A két évben: 1716 és 1718-ban szenvedett öszszes káraink akkori értékét bátran tehetjük százezer mforintra. — ²⁾ Hogy az ország más vidékein is miként garázdálkodtak, mutatja többek közt a hidvégi eset, hol 1718. pünköst első napján a német katonák kövekkel hajigálták le az unitárius papot a szószékről. Prot. Gen. Cons. 290. l.

olvasni ¹⁾). Nem ezt mutatja-e Vargyasi Dániel Klára Biró Samuelné ama tette, hogy Kolozsvárt oly feltétellel ajándékoz templomhelyet, hogy ha itt ekkla nem lenne, legyen e telek azon unitár. ekkláé, mely az országban megmarad; — avagy a fényes Gyerőfi] nemzetség utolsó leányáé Biró Mózesné Gyerőfi Kataé, a ki Szamosfalváról búzát, lisztet, szalonnát, túrót stb. stb. szekerekkel küldött a tanárok és tanulók élelmezésére. Emlitsem-e ama derék aranyosszéki és más székelyföldi ekklákat, melyek szántókat és kaszálókat bérelnek ki, közösen megmivelik, hogy munkájok jutalmát nevelő intézeteik fentartására fordítsák — avagy ama Ravai egyszerű székely földmivest, Kecskés Mihály uramat, a ki gyalog 3 napi utat tesz, hogy a Colleg. építésére szánt 5 magyar forint adományát személyesen nyujtsa át a püspöknek ²⁾, és — hogy a sok ezerből még egyet felhozzak — Csokfalván lakó özv. Csiki Kata székely asszonyt, a ki marosszéki Szabédon földeit, rétjeit és egy erdőt légál a kolozsvári elnyomorodott ekklának ³⁾).

A lelkesült áldozatkészségre, erős kitartásra és egymás támogatására soha sem is volt nagyobb szükség, mint most, mert a míg a súlyos adók terhe alatt görnyedező nép filléreiből a külföldről behozott, semmi szolgálatot nem tevő szerzeteseknek fényes palotákat építettek, gazdag dotatiokat tettek, addig az ország törvényeinek lábbal tapodásával országszerte erőhatalommal fosztották meg az unitáriusokat minden javaiktól mindenütt a hol csak egy pár német, örmény vagy épen cigány katolikus család letelepedéséből ürügyet kovácsolhattak. 1718 után egészen 1791-ig magasabb hivatalba egyetlen unitáriust is ki nem neveztek, sőt még a megyéken és városokon is, a hol lehetett, minden hivatalból kizárták. Kérelmeik, jogos panaszaik sem fönt, sem alant meg nem hallgattak. A pápista püspökök szeszélye s az osztrák generálisok jesuiták által sugalmazott dölyfös zsarnoksága volt a törvényük. Midőn a kolozsvári gyalázatos eljárás után 1716. május 1-én az

¹⁾ Nevezetes vezérférfaink voltak még H. Szentmártoni Biró Sámuel és Désfalvi Simon Mihály consiliariusok is, de ezek nem voltak Kolozsvárt, hanem azért minden lépése az unitáriusoknak az ők tudtok és tanácsadásuk után történt, csaknem mindennap követet küldvén Kolozsvárról Kis-Köndre, hol Biró Sámuel lakott.

²⁾ Lásd Perceptori libellus 1718. jun. 23.

³⁾ Lásd EccliaProt. N. 1722—1723. 2. l és az ekkla levelei regestruma 31. l. 56. sz. a. Ezeket az ekkla haszonbérbe adva kezelte s 1761. örök áron eladta a szabédi ekklának.

unitáriusok panaszaikkal a Szebenben összeült országgyűléshez folyamodtak, ez gr. Stainvillehez utasította őket, épen ahhoz, a ki mindentől megfosztotta. Szomorú idő, midőn az alkotmány legfőbb öre jogorvoslás végett épen az alkotmány tiprójához utasítja a jogaikból, szabadságukból kifosztottakat! A Mária Terézia új fejedelem üdvözlésére 1741-ben Bécsbe küldött követségből Désfalvi Simon Jánost, mint unitáriust még ő felsége elé sem bocsátották.

A kolozsvári események dicsőségét gr. Kornis Istvánnak, a gr. Kornis Zsigmond gubernator testvérének, tulajdonítja a felette mondott halotti beszédben Biró János r. kath. pap s kolozsvári plebanus. Ő azonban csak eszköz volt; a fő dicsőség ugy ebben, mint előbbi és utóbbi nyomoruságainkban a jesuitáké és német generalisoké, osztozván velök csakugyan egyes hatalom-, hivatal- és kegyvadászó türelmetlen hazánkfiai is, a kik gyáva eszközökké sülyedtek amazok kezében ¹⁾. Főrangú és más jeles embereinket ha nem sikerült a jesuitáknak áttérésre bírni, kiskorú, növendék fiaikat hálózták be ²⁾; sőt a házassági szövetségek kötésére is felhasználták intrigájok minden eszközeit, és a hol egyszer sikerült vegyes házasságot eszközölni, ott mindaddig vége volt a családi békének és boldogságnak, míg az unitár. fél élt vagy áttért.

Csuda-e, ha ily tapasztalatok után nem a diplomákban, fejedelmi esküben, törvényekben keresték megmaradásuk alapját, hanem abban, a mi mindig a legbiztosabb: az önbizalomban s az önfentartást biztosító áldozattételben. Ez az a soha senki által el nem rabolható állandó és biztos tőke, melyet a ki bír, ha százszor letiporják is, mindannyiszor fölemelkedik. Elődeink birták e tőkét, s hogy ennek bűvös segélyével a csaknem egy századig tartó nyomás és kibeszélhetetlen üldöztetés daczára is megmaradtunk, azt meggyőződésem szerint első sorban ama főrangú családainknak és férfiaknak köszönhetjük, a kik üldözött hitsorsosaikkal nemcsak együtt türték a mellőztetést és megaláztatást, hanem lelkes vezetőik, tanácsadóik s a nagyszerű áldozattételekben példaadóik vol-

¹⁾ Ilyen hasznos eszköz volt kétségkívül Kornis István is, a ki a magyar nemzetiségnek is nagy kárt okozott azon rajongásból származott tetteivel, hogy Páloson az unitárius papot az eleitől fogva neki járt dézmától megfosztotta 1722-ben s unitár. vallásu magyar jobbágyait oláhokkal cserélvén ki, e faluban ma csak egyetlen egy magyar család van. Prot. Gen. Cons. 299. l.

²⁾ H. Szentmártoni Biró Sámuel legelső főcurátorunk és kitünő főpátronusunk nagyobbik Sámuel nevű dcák fiát is addig kerülgették Kolozsvárt a jesuiták, míg egy éjszaka hozzájuk szökött 1718-ban. Colleg. matricula nro. I.

tak mindenba. Az iskolák újból felelevenítését és fentartását tekintették mindenek felett égető szükségnek, s hogy e végre kik és minő áldozatokat tettek, annak legalább részben való felmutatása, örök hálaára méltó jóltevőink bemohosodott emlékének s a nevelés érdekében tett lélekiemelő küzdelmeiknek és áldozattételeiknek a mai nemzedék előtti felelevenítése az én czéлом azon adatok nyomán, a melyeket eddigelé megkaphattam. Jól érzem, hogy erőmet rendkívül felülmulja a feladat, de jól esik lelkemnek e nemes szívü emberbarátok életével és tetteivel való foglalkozás. Emlékoszlopot egyiknek sem tudtunk állítani, még arczképét is igen kevésnek bírjuk. Legyen legalább tetteik emlegetése a mi szivből fakadó hálaadónk, addig is, mig neveik méltó megörökítésére hivatottabb toll vállalkozik.

A kolozsvári iskola elvételekor e városon levő vagy a csapás hírére ide siető fennebb már említett derék főuraink titkon összejöveteleket tartván, a helyzetnek és szükségnek teljesen megfelelő határozatokat hoztak s azokról ápr. 8-ról az országba szétküldözött levelökben az illetőket értesítették. E levél megérdemli a szószerinti közlést, mint oly okmány, mely alapját képezi főiskolánk újból való helyreállításának s egyszersmind egyházi újabb szervezetünknek.

Bizodalmas uraink s az Ur Jézus Christusban

Kedves Atyámfiai!

Az közelebb elmúlt Kolosvári ország Gyűlésnek szintén fotta felé, midőn közelittenének az mi urunk Jesus Christusunknak Kereszt viselésének, halálának és feltámadásának emlékezetiről való Innep napjai, mitsoda gondolatunkban is meg nem fordult kárvallásra és abból következő szomorúságra hiva bennünket s szentséges vallásunkat Isten eo felséghe, midőn Scholánkat, hozzá tartozó jóságokat, minden emolumentumokat, az Ecclesiának az Plebaniaház mellett való két házát elfoglalák, ugy hiszszük kgelmeteknél nyilván vagyon. Minthogy azon alkalmatossággal a deákoknak is ki kellett a scholából széledniek, mi kik akkor a statusok közül jelen voltunk, látván ilyen nagy romlásunkot és meg gondolván azt is, hogyha az Ifjúság innen elszéllyed, nehezebb lészen őket ujobban öszvegyűjteni, sőt helyet is, hol kellyen őket továbbá tanítani, ennél alkalmatosabbat nem találhatni, jovallottuk egy ideig itt kinek kinek ismerőjénél és jo akarojánál való subsistentiájokat, tudván hogy ez az ecclesia eleitől fogva majd többet praestalt az Ifjúságnak, mint mü egész statusokul, kik merő dajkái és táplálói

voltnak azon Déákságnak, az minthogy most is jo szivel fogadták bé őket, és ambár nehéz quártély légyen rajtok, még is táplálni őket meg nem szűnnek; kihez képest gondolkodván továbbra is subsistentiájokról az Déákságnak s látván az itt való Ecclesiának is tehetetlenségét és ha az Deákság eloszol egészen oda lészen külső Ecclesiáinknak is, és Politiai Statusunknak Seminariumja, az honnan az öreg gyümöltöző fák helyében ifju Plánták plántaltathassanak, és végre a kutfő obturálodván, a folyamok is kiszáradjanak. Mellynek hogy eleit vchessük egyező akarattól végeztük hogy ezen Ecclesiának terhét mű is tehetségünk szerént könnyebbitsük, és az Istennek kedves és kellemetes áldozatot tennénk adakozásunk által, ilyen systemát gondolván azoknak folytatásokban.

1-o. Főcurátorok-nak tétettnek a Gubernialisok közül Biró Samuel és Simon Mihály Atyánkfiak, eokglmek mellé adjungálván Plebanus, Püspök Atyánkfiak.

2-o. Eő kglmek adjunctussi lésznek az külsők közül Itélő mester Sándor Gergely, Daniel Ferencz vagy Péter és Gidófalvi Gábor, Kolosvárról pedig Bongárdus (János) és Teleki Ferencz Atyánkfiak, hogyha a Gubernialisok vagy betegség vagy egyébtől akadályoztatnának, eo kglmek folytassák az dolgokat.

3-tio Az vármegyékről és székekről pedig Esperest Atyánkfiak, és eo kglmekkel együtt Küküllő vármegyében Simon János és Belényesi Mihály; Udvarhely széken Pálfi Mihály, Simén György és Sándor Pál, Marusszéken Sárosi János, Gálfalvi Gergely és János; Háromszéken Benkő Mihály és Dónáth Pál; Fejérvármegyében Maurer Gábor és Széki István; Kolosvármegyében Kmita János; Thorda vármegyében, Aranyos széken és in Districtibus Abrudbánya et Thoroczkó: Szaniszló Zsigmond és Váró Mihály Atyánkfiak, adjungálván eo kglmek magók mellé egy egy becsületes Atyánkfiát.

4-to Pénz perceptor Kmita János s buza perceptor pedig Jövedétsi alias Kolosvári András Atyánkfiak, ugyan Kolosvárrott lakók.

5-to Igyekezzeék azért kglmetek Curator uraim

1-mo Hogy a kik mi beneficiumokat offeráltak Kolosvárrott (mellyeknek és kiknek specificatiojokat sub litera **A** includaltuk:) a Benefactoroktól sollicitalni, kik is quietantiat extrahálván a Perceptoroktól azzal bizonyittsák administratiojokat, és az nem levén sollicitallyák mind addig eo kglmek, míg quietantiat producaluak de administratis.

2-o Az quietantiakot pedig szedgják fel és küldgják vagy Főcurator, vagy Itélő mester atyánkfiak kezekhez, hogy azok szerént vehes-

senek eo kglmek számot Perceptor uraméktol, angariánként vagy can-
toronként.

3-tio Igyekezék kiki eo klmek közül maga vármegyéiben és szé-
keiben több benefactorokat keresni és azoknak nevét és adakozások-
nak mennyiségét Regestrumban venni, az Fő curatoroknak vagy adjunct-
tusoknak elküldeni.

4-to Esperest uramékkal egyet értsenek, és ha mi beneficiumo-
kat corrodálhatnak, mind Esperest s mind curator atyánkfiai admini-
strallyák Perceptor atyánkfiai kezekbe, quitantiat vévén super admini-
stratis eo kglmektől.

5-to Minthogy az pénz szük volta miatt gondollyuk nagyobbára
naturakkal fognak az Atyafiak adakozni, a naturáknak pedig vecturája
nehéz tavul való helyekről azt az naturát curator és esperest uramék
fordítsák az hol lehet pénzé piaczi áron, ha másképpen nem lehet azon
naturaknak árrát vagy abból való pénzt administrallyák.

6-to Minthogy pedig efféle beneficiumok res mobilisek és ha egy
esztendőben vagy az mostani kereszténj Atyánkfiaitól kiadattatik, de
jövendőben denegáltathatik, és az Posteritásnak is talán más elméje kö-
vetkezhetik, szivesen igyekezzenek Curator és esperest uramék azon is,
hogy valami fixumot és állandobbakat is, ugy mint jóságot, vagy jo-
szágoknak, buzájoknak, boroknak dézmájokat s egyebeket is szerezhes-
senek a keresztény atyafiaktól, az mint az helynek és alkalmosságok-
nak mivoltához képest maga kglmetek jobban által láthattya és felta-
lálhattya módgyát.

7-mo Mint hogy pedig a salaristáknak angariánként ki kell jár-
ni fizetéseknek, az mi beneficiumot corrodalhat kglmetek, azokat ügye-
kezze minél hamarébb administrálni, hogy lehessen mindenkor az Cas-
saba perceptor uramék kezeknél mit erogálhassanak a szüséghez ké-
pest. Isten kegyes oltalmában ajánlyuk kglmeteket

Kglmetek

Kolosvár 8. Aprilis

1718.

Atyafiai szolgái

Kolosvárott mostan jelen lévő

Unitária Religion lévő Atyafiak.

(Eredetije egész iven Főcons. levéltár fasc. document. B. nro. 3. a.)

E levél tartalmára nézve megjegyzendőnek tartom, hogy a
mi egyházunkban most tétettek először fő- és körigondnokok, az
elősorolt derék férfiak személyében, a kik megbízatásukban lelke-

sen el is jártak, mert már apr. 19-én 118 frt. 64 drt. vesz bé Kmita; juniusban 269 mf. 70 drt; sept. 3-án Szaniszló Zsigmond Tordáról és Aranyosszékről küld 331 mft 89 drt; Miklósi János küld sept. 17-én 40 frt 6 dr.

A kolozsvári ekkla b. magyarutczában a maga ugynevezett Huszár-féle házát és telkét máj. 1-én iskolai helyiségül a vallás-közönségnek ajándékozván, másnap a javításhoz hozzákezdett s május 10-én Köpeczi Boldizsár senior 9 gyermekkel oda beköltözött. Ekkor tanárok voltak: Kolozvári Dimién Pál a schola főmestere s egyszersmind plebanus; Kereszturi Sámuel és Szt.Ábrahámi Mihály. — Köpeczi Boldizsár senior a logica és oratoria tanítója. Uzoni F. János exactor, a syntaxis, etymologia és párvisták tanítója.

Hogy mennyire lassan gyült vissza a tanuló ifjuság, meg-tetszik egy 1720. oct. 10-ről fennmaradt jegyzékből, a mikor is csak 9 togatus (logicus) deák és 6 orator volt, mint nevelő v. más okból távollévén még 5 togatus. De csuda hogy anynyi tanuló is megélhetett. Ugyanis már 1716. tavaszán egész pünkösztig sok havazás, hideg szeles eső és árvizek levén, a bor, gyümölcs, kerti vetemény és gabona virágzása, szemzése és megérése megakadályoztatott s az egy őszi gabonán kívül mindenben nagy szükség és drágaság következett. 1717 nyarán is szinte semmi eső nem volt, valamint 1718-ban sem áprilistől egész octoberig, mely miatt oly hallatlan szárazság állott bé, hogy a kútak és folyók csaknem egész Erdélyben kiapadtak s a vízszegény helyekről egész faluk elköltöztek. Mely rettenetes szárazság miatt az északos helyeken is igen kevés gabona termett; a verőfényes, meleg száraz helyeken pedig fű és gabona, sőt a vizenyős, mocsáros helyeken levő nádaknak is még a gyökere is mind kiégett, sok helyen még a föld is meggyult. E miatt oly hallatlan éhség és drágaság állott bé, hogy sok szegény ember a szomszéd országokba vándorolt s itthon labodát, farügyet sőt undorító állatokat is ettek. Már őszre kelve az állatok hullani kezdettek s nem sokára a pestis is több helyt kiütött. 1719-ben rettenetes dühvel újult meg a pestis Háromszéken s annyira terjedt az egész országban, hogy némely faluban alig maradt 10—12 ember. E miatt a pestises falukat körülsánczolták, se ki, se be senkit se bocsátottak, úgy hogy a ki a járványtól megmenekedett is, éhség miatt kellett elvesznie. És a mely házban valaki meghalt, annak a kapuját 15 napig betöviselték, családostól, barmostól

bezárták. A történetíró Cserei Mihályt is így tartották Kálban 40 napig egész családjával betöviselve. A halottakat nem is vitték a temetőbe, hanem ott a hol meghalt valahová eltemették. Sokakat el sem temethettek, hanem az ebek és madarak hordották el. Egyik faluból a másikba menni nem volt szabad. E tilalom ellen vétőket a mezőken szabadon agyon lövöldözték.

A falujokból kirekesztett emberek éhségtől kényszerítve lopni és rabolni kezdettek, házakat rohantak meg s az eleséget halatlan kinzásokkal, tüzes vassal való sütügetéssel csikarták ki.

A drágaság oly magas fokra hágott, hogy egy véka búzát, melynek ára rendes körülmények közt 20—30 dr. volt, 3—4 frttal fizettek, törökbúzát 2—3 frttal, sőt aratás felé pénzért se kaphatván, oly eledel-nemekhez folyamodtak, a melyekre gondolni is borzasztó. ¹⁾

A rettenetes állapotot élénk színekkel rajzolja a gubernium is azon 1719. febr. 24-én kelt rendeletében, melyben a püspöknek a papok gabonája összeírását és felterjesztését megrendeli azon meghagyással, hogy menyinyivel éri meg új termésig, jegyezze meg s a többit tegye kiki eladóvá és 1 véka búzát 1 német frton feljül ne merészeljen adni confiscalas büntetése alatt ²⁾.

Hiteles adatok bizonyítják, hogy csak Csik-Gyergyóban 1718—19-ben 11,509 ember halt meg pestisben ³⁾.

Ellehet képzelni, hogy tanárok és tanulók, a kiknek életmódja az egyes jótévők adományából s az eklklák collectájából állott, ily körülmények közt a legnagyobb mértékben osztoztak az ország lakói nyomorúságában. 1719-ben alig gyült bé mindössze 298 mf. 33 dr., mely összegből adományoztak: Pálfi Mihály 79 frt 23 dr., Simén György 56 frt 23 dr, Maurer (Gábor) 21 frt 19 dr, Kénosi Sándor Pál 93 frt 68 dr, mások 48 frt — dr.

A tanárok fizetését s a tanulók havi 15 frt 36 dr. septimalisát a patronusok magokra vállalták volt 1718-ban, de ily jövedelem mellett, évenként mindenik tanár csak 45 mfrtot s a két évben összesen 90 mfrtot kapván, ha nem gondoskodtak volna ró-

¹⁾ L. Cserei Mihály sajátkezű jegyzeteit a Woodroffe „Examen“ stb. című műve végső tiszta levelén az Unitár. Colleg. könyvtárában; és Tarcsafalvi (Boros) János tarcsafalvi s majd tordátfalvi pap naplóját 1699—1735. Ugyanott, régi könyvtár K. I. 3.

²⁾ L. Unitár. főcons. levéltárában fasc. III. 44.

³⁾ L. Nemzeti Társakodó 1837. 1-ső félév 188—189. I.

lok a dicső emléktü Dániel Péter és Ferencz, P. Horváth Boldi-
zsár és Ferencz, Zsúki István, S. Szentiváni Sámuel, Simon Mihály
consiliarius, Kénosi Sándor Gergely itélőmester, Káli Kun István,
Toldalagi Gábor, Gálfalvi János és Gergely, Pálffi Pál, Maróthi
Dávid, Pekri Gáborné, Gyerőfi Kata és férje H. Szentmártoni Biró
Mózes, éhen kellett volna elpusztulniok.

Az önzéstelen áldozatkészségnek lélekemelő példája marad
örökre, hogy e nemes lelkek a legszűkebb időben s a legkétségbe-
ejtőbb körülmények közt 3 év alatt több mint 1000 véka gabonát
küldöttek Kolozsvárra az itteni és tordai iskola számára ¹⁾.

Ily áldozatok mellett is a helyzet szinte türhetlen volt.

Kereszturi Sámuel tanár tehát örömmel fogadta a tordai pap-
ságra való meghívást 1719. decemberben. Szt. Ábrahám Mihály
fiatal tanár is valamelyik ekklába való kirendelésért folyamodott a
püspökhöz, de az ő benmaradását derék főuraink gondoskodása
lehetővé tette. Ez annál szükségesebb is volt, mert 1720. jan. 4-én
Kolozsvári Dimián Pál rector és plebanus is a pestis áldozatául es-
vén, egyedül Szt. Ábrahám maradt az iskola mellett.

Az 1720 és 1721. évekről kevés adattal rendelkezünk, mert
Jövedécsi András, az ekkla számadó notáriusa 1721. május 16-kán
a jézsuitáknál megkeresztelkedvén, a mint hivatali utódja Gyergyai
Pál megjegyezte, igen sok okmányt elvesztegetett ²⁾. Az ekkla gyü-
lései jegyzőkönyveit is oly hiányosan vitte, hogy e nevezetes évek-
ről, a jegyzőkönyvekből szinte semmi felvilágosítást nem nyerhe-
tünk. A főcons. jegyzőkönyvében pedig a kolozsvári eseményekről
egy betű említés sincsen. Anynyi bizonyos, hogy a szükség igen
nagy volt, a mint a Szaniszló Zsigmond és Barducz Tamás Torda-
Aranyoskőri gondnokokhoz intézett következő felszólításból kitünik:

Becsülettel való Jó Urainknak s kedves Atyánkúainak ajánlyuk
kglmeteknek kész szolgálatunkat !

Mostani közönséges országunk Gyűlése alatt Ister eo Felsége mu-
tatván alkalmatosságot, hogy az kik az gyűlés alatt jelen lehettünk Ec-
clesiánk állapottyáról egymás között szolhatnánk (mellyért Istennek Eo
Felségének szent neve dütsöittessék) és consideralván, hogy nem min-
denkor van alkalmatosságunk az Confluxusra, az kik jelen voltunk látván
Ecclesiánknek nagy megfogyatkozását, s remélvén, hogy ha az Isten dü-

¹⁾ L. főcons. levéltár. fasc. B. — ²⁾ L. Eccl. Prot. N. 1722 — 1733.

tsősége mellett való buzgóságra felindulunk, Isten Eo Felsége orczájának világosságát ránk fordította, és jó ügyeketünk elő segéll az maga szent nevének dütsőségére, és megfogyatkozott Ecclésiánknak hasznára. Illy jó reménység alatt Istenünknek igazgatásából fordítottuk elménket arra, hogy az kiket Isten közüllünk életben megtart esztendőnként Istentől mutatott jovainkból az közönséges Ecclésiái szükségre szabad jó akaratunk szerint való Istenes indulatunkból valamit conferállyunk, a melyből az Ecclésiában mind az Tanitoknak, mind az Tanuloknak valami consolatioja redundálljon. Melly kegyes szándékunknak, hogy job progressussa lehessen, remélljük hogy minden hűbéli Atyánkfiai, kik Istent és a mi urunk Jesus Christust szeretik, és szent vallásunkhoz is igaz buzgósággal viseltetnek, tehetségek szerint concurrálni nem sajnállyák, elhívén bizonyoson, hogy a mit ezen szükségre adnak, szabad akarat szerint való alamisnálkodásul, Isten előtt kedves áldozat léssen, ki hatalmas áldásából, kinek kinek maga szükségére kipótolja azt, a mit az Isten dütsőségének terjesztésére czelozo Ecclésiái szükségre Istentől vött Jovából decerpál. Illendő itt kinek kinek maga jó lelki ismeretiben bé szállani és jól meggondolni az Evangeliumi világosságból származott szent Tudománynak természete szerint, mit kívánnyon keresztényi kötelessége ilyen dologban, melly czéloz egyenesen az Isten dütsőségére és az Ecclésia közönséges hasznára nem valami haszontalan világi hivságra, mellyre ha magunk tselekedetét jól meggondoljuk, az testi indulatoknak és kívánságoknak szolgálattára adván magunkat, többet szoktunk vesztegetni, mintsem Isteni buzgóságból az Ecclésiái dolgoknak promotiojára és az Evangeliumi igazságnak terjesztésére.

Ezen jó feltételnek és szándéknak azért Isteni félelemmel és buzgósággal való szorgalmatos gondgyát és elémozdittását kgltek keresztényi kötelességére jelen való Atyánkfiainak megedgyezett tettzéséből concredaltuk, kérvén és intvén kglmeteket nagy atyafiságos szeretettel, sőt kényszerítvén igaz keresztényi kötelességére, hogy az accludalt Listában specificalt Hűbéli Atyánkfiait megtanálván, mind szép szoval, mind hathatos intéssel emlékeztesse keresztényi tisztire, Istenhez s Christussához való szeretetre és buzgóságra s az Ecclésiához, kinek tagjai vagyunk illendő kötelességére és indítsa fel, hogy szabad akarat szerint esztendőnként valamit az kitől értékéhez képest mit lehet, az Ecclésiái közönséges szükségre annuatim conferálni ne sajnállyák, specificálván neve után, ki mit conferálhat, praemoneálván, hogy a ki mit cselekedhetik, jó indulatból és hűttel cselekedgye, mert így az Istennek áldását bizonyoson órette várhattya. Ezen Listában specificalt Atyánkfiaink kiváll

penig többeket is kiknek kglmetek a jótéteményre hajlandóságokat és tehetségeket veheti eszében, és tudhattya, adjungálni ügyekezzenek; a ki csak egy forintal conferálhat is annuatim ezen szükségre, Isten előtt jutalmát el nem veszti. Egy szóval Istent híván segítségül, minden alkalmatossággal legyen munkás kglmetek benne hogy ezen közönséges Ecclesiái szükségre való jó tétémény és adakozás minél nagyobb mértékten lehet, vétethessék jó rendben és mitsoda progressussal procedalhat kglmetek, ottan ottan informállyon s a mit congerálhat, erga Quietantiam transponállya Kmita János atyánkfia kezébe, communicálván in Paribus ki mire compromittállya annuatim magát. A mint penig a szükség igen urgens, úgy meg is kívánnya, hogy igen serio és minél nagyobb szorgalmatossággal lehet, procurállya kglmetek, mellyet a mint az kglmetek keresztényi jó indulattyábó: és az Ecclesiához való kötelességektől igen szívesen reméllünk és várunk, úgy Isten oltalmában ajánlván kglmeteket maradunk

kglmetekknék

Dat. Kolosvár. 18. Junij

1721.

Daniel Ferencz mk.

Daniel Péter mk.

jo akaro szolgai s Attyafiai

Simon Mihály mk.

Sándor Gergely mk.

Balog Sigmond mk ¹⁾.

Az 1722-ik évben is megrázó hangon buzdítják a vidéki gondnokokat adakozások és alapítványok szerzésére.

Mint bizodalmos jó akaró urainknak, atyánkfiainak ajáulyuk kegyelme-
teknek köteles és atyafiságos szolgálatunkot.

Jó emlékezetiben lehet kglteknek miképpen beszélghettünk volt az tavalyi kolosvári országh Gyulése alkalmatosságával, az kik az Unitárius statusbeli Atyafiai közül jelen voltunk, az kolosvári scholabéli Deákok intertentiojok felől; kiknek intertentiojokra nem lévén már egyéb fundusunk; kéntelenítettünk annak terhét magunkra vennünk, úgy hogy kiki közüllünk Istentől adott javaiból adgyon annuatim bizonyos alamisnat, melyet bizonyos atyánkfiaink által administrállyunk ide Kolosvárra Kmita János atyánkfia eo kegyelme kezébe, hogy legyen egy kis Cassa elymosinaria, az melyből sustentalodgyek az itt tanulo iffiuságh. Mely mint ment effectumban midőn mostani octavalis Terminus alkalmatosságával ide conflualt Attyafiaikul visgáltunk volna, lelkünk

¹⁾ Eredetije van a Főcons. levéltárban, egész iven, ép példány. fasc. LVI. nro. 24.

szomorúsághával értették némely atyafiaknak hidegségheket, úgy annyira, hogy némely Dioecesisből nem hogy két esztendőre valót, (második esztendeje lévén már abbeli véghezcsináltak.) de még csak egy esztendőre valót sem administráltak, sőt némelly helyekről tellyességhel semmit sem. Melly ideghenséghet ha megh nem orvoslunk, félő hogy ezen Scholában az Tanulo ifjuságh nem subsistalhatván, többé schola nem lesz, és így nem lévén a Falukban lévő Ecclesiák defectussat honnat supplealnunk, Ecclesiáink is el fordulnak; melly ha az mi életünkben megh léssen, nem tudjuk miként adhassunk számot Istenünk előtt az itéletben.

Tetzet azért ujabban kiirunk kegyelmeteknek, kikre ezen alamisnának promotioját ennek előtte jó reménységh alatt biztuk vala, ne sajnállyon még is egy kevés szorgalmatossághot adhibealni, és az a tájon lakó becsülletes atyafiakat atyafisághoson requirálni, nem kénszeritvén, hanem szeretettel intvén, hogy megh ghondolván micsoda üdöre jutottunk, és micsoda romlására leszen Ecclesiáinknak, ha ez az schola elfordul és elpusztul, adgyon kiki Istenéhez tartó buzghosághából, az mit adhat kész jó indulattal, és az ki pénzt adhat percipialván kegyelmetek, méltassa említett Atyánkfia Kmita János ur kezébe; az ki penigh in natura akar buzát küldeni, külgye Gyergyai Pál Atyánkfia kezébe; leszen alamisnálkodások Isten előtt kedves áldozat; és mind az Ecclesiára, mind penigh az politiaira nézve hasznos és dicséretes dologh. Külgye Listáját is azoknak t. i. mire ighérték vagy ighirik maghokat, hogy ha in privato vagy in particulari küldik alamisnájokot Perceptor uraimék kezibe, ahoz képest tudják felirni maghoknak, és mű is eo kegyelmöktől informatiot vévén, tudhassunk mensurat venni, miként providealhassunk az Tanuló ifjusághról. Abban penigh kegyelmetek ne kételkedgyék hogy egyéb ususra fordittassék az mit congerálhatunk, mivel quietantiák szerént veszik be, és számot is adnak rólla. Seghillye Isten minden jóra kegyelmeteket. Ezzel ajálván Isten oltalmában, maradunk

kglteteknek
Kolosvár. 6. Xbr. 1722.

köteles szolgálái és Atyafiai
Simon Mihály
Daniel Ferencz
Sándor Gergelyl ¹⁾.

Ily módon minden jóltevő hitünk sorsosait megkeresvén az iránt, hogy tehetségök szerint készpénzben, búzában, borban, déz-

¹⁾ Eredetije a főcons. levéltárában fasc. LVI.

mában tegyenek ígéreteket, évenként szolgáltatassák bé teljes hanyatlásnak indult iskoláinknak a végső enyészettől való megmentésére, habár erre is többen tetemes áldozatokkal feleltek, mindazonáltal ezt még nem tartották elég biztos jövedelemnek s azért egy állandó alaptőke megszerzéséről kezdettek gondoskodni. Nevezetesen az 1723. jan. 20-án Kolozsvártt tartott Gener. Consistorium látván az elébb mater, mostan csaknem utolsó szükségre jutott Ekklának szomorú állapotját, mindenképen consultálódván megörvoslása iránt, egyéb mediumot nem találhatott fel, hanem ha collatis beneficiis, azokból esztendőnként bizonyos fundusra tehetnének szert, melynek rendes usussából s fructussából interteneálódnék az itten szükségesképen megkívántató belső ministerium“. Mihez képest egy állandó tőke teremtésére jan. 20-án tervezetet készítettek. E tervezetben elészámlálván, hogy évenként mi a jövedelem a külső ekklák adományából, a kolozsvári ekkla collectájából, a salaristáknak természetben kiadott buza és bor maradványából, a már kiadva levő 400 frtból, a Segesvár városánál és II. Apafi özvegyénél lévő kölcsönösszegekből, az abrudbányai stompokból s a P. Horváth Boldizsár évi bor és buza collatumából: indítványoztatik, hogy mindezen jövedelmeknek egy része évenként tőkésítették s csak a más rész fordították a szükségek fedezésére. Ily módon minden évben 298 frt 66 drt lehetne tőkésíteni ¹⁾).

Mint hogy pedig a megnevezett jövedelmek nagyobb része kizárólag a kolozsvári ekkláé volt, e tervezetet közölték az ekklával, felszólítván, hogy jövedelmét bocsássa közre, de az ekkla nem fogadta el.

Habár egyes jóltévők tetemes segílyt küldöttek is, a szükségnek ezen év őszén igen magas fokra kellett hágni, mert egy eddig páratlan sajnós eset adta elé magát, a mi az ügyek jó karba indításának azonban igen üdvös lökést adott. A tógás deákok közül ugyan is 16-on „azt cselekedték éretlen gorombaságokból jónak ítélvén, hogy oct. 9-én (1723) itt hagyták a scholát, nagy és felejtethetlen szomorúságunkra és gyalázatunkra“, mivel febr. óta állítólag nem kapták ki rendesen a septimanalis czim alatt adatni szokott havi 15 mfrt 36 dr segílyt. ²⁾). E szomorú esetről az ekkla követje által azonnal értesítette a patronusokat s nevezetesen a Gyéres-Sz.-Királyon lakó Kénosi Sándor Gergely ítélő-

¹⁾ L. Főcons. levéltár. Fasc. fund. B. nro: 10. — ²⁾ Eccl. Prot. N. 47. l.

mestert, a ki oct. 11-ről azt válaszolja, hogy szomorú szívvel érette az éretlen ifjuság eloszlását, holott oly rendkívül való szűkség és éhség őket nem szorongatta. „Mindazonáltal — így folytatja — mivel az efféle dolog az kezdetiben forró, de kevésvártatva lankadni szokott, valami jobb rendbe kell vennünk elméjeket és valami precautiót tennünk az ilyen inreverentiáknak megelőzésére. Az ekkla a dolog felől ne siessen valamit statuálni míg november elejére mi is bé nem menyünk . . . . . az alatt sokaknak az elementek közül is az idő corrigálja az elméjeket s az remedurában az ekkleziát is facilitálni fogja“ r).

A Sándor Gergely jövendölése bé is teljesedett, mert az idő csakugyan annyira megcorrigálta az eltávozott deákok elméjét, hogy nov. 2-kára mindnyájan visszatértek. A derék pátronusok is felesen összegyűlvén, decemberben több napokon át tanácskoztak s oly szerencsés intézkedéseket tettek, melyek által iskoláink fenállását — habár szegényesen is — biztosították. E nagy horderejű tanácskozásokról ha vittek is jegyzőkönyvet, az vagy eltévedt, vagy valahol lappang, én legalább nem akadtam reá, de az egyes meglévő okmányok az eljárást eléggé megvilágosítják. Legelsőben is a kolozsvári papok és tanárok egy javaslatot terjesztettek elé, melynek czime ez: „Puncta observabilia proposita in conservationem Ecclesiarum Unit. in Transylvania. Anno 1723. mens. X-br.“ Megszólítása pedig ez: „Méltóságos unitárius status; kolosvári mater Ecclesia; sz. ministerium, minnyájon, szegény Ecclésiáink meghmaradását munkálkodni kívánó szerelmes atyánkfiak.“ Ez eléterjesztésben: „Tekintsetek Sárára, a ki titeket szült. Esa LI. 12.“ bibliai idézet előbocsátása után elmondja Pálfi Zsigmond gen. notárius, hogy a kolosvári ekkla volt anyja az unitár. egyháznak; ennek karjai közt nevedektek mind belső, mind világi emberek, hivatalban lévő ai.; az anya megerőtlenedett, segíteni kell rajta, mert e volt minden erdélyi unitár. ekklak gyökere és fundamentuma „a honnan mintegy kutfőből eredetet vött az üdvösséges és tisztességes tudomány mind külső s mind belső hivatalt amplectált unitárius atyánkfiak közé, innen származtak tudománnyal ékesült férfiak, kiket Isten támasztott a maga ekkleziáinak községes megmaradásának okáért. De viszontag a mater Ekkla is

1) L. e levelet eredetiben főcons. levéltár. Fasc. LIII.

gyakorta szép subsidiumokat vett ezen közönséges haszonra a külső becsületes ekkleziáinkban élt Pátronusiuknak s matronáinknak mind életökben való collatumokból s mind holtok után lőtt legatiojokból“. Most az ekkla meggyenyült; a patronusok pedig egymástól távol laknak az országban — „noha még mind szép számmal“ — a közlekedés nehéz és így mindenfelől, minden emberi gyámoltól megfosztatván ekkláink, szükség oly rend felől gondolkodni, mely szerént Isten segedelméből jobb karban állíthatnók sorsunkat, mely nélkül sem mater, sem más ekkláink megmaradásukat alig is remélhetni. „Mihez képest mind a méltóságos unitárius statusból, mind a kolosvári unitár. ekklesia becsületes tagjaiközül s a belső ministerium közül is két-két becsületes atyafiak választatnának s deputáltatnának, kiknek is kiváltképpen való munkájok a lenne:

1.) Egy capitálist gyűjtenének legalább 6000 frtból, melybe a tehetős aak adnának egyszer s mindenkorra tehetségök szerént.

2.) Hogy a kolosvári ekklát is illető segesvári — circiter 2000 frt — adósságot és az Apafinénál lévő mintegy 2000 Rfrtot igyekezzék jó karba állítani.

3.) A tőke Kolosvárt két annyit érő ezüst marhák zálogára kiadatnék s zsinat alkalmával számolnának a pénzről s jövedelme legyen a két iskola (t. i. kolosvári és tordai) és kolosvári ekkla szükségei fedezésére.

4.) A kolosvári scholamester évi fizetése lenne 100 mfrt és 100 véka buza; a deákok septimanalisa 150 mfrt.

5.) A tordai mester fizetése lenne 50 mfrt, 50 véka buza; a deákok évi septimanalisa is 50 mfrt.

A Sándor Gergely feleletét, melyet e javaslatra adott s sajátkezüleg ugyanarra papírra folytatólag leírt, érdekesnek tartom egészen közölni. „Az kik az külső statusból jelen vagyunk — így hangzik a felelet — mü nekünk az teczczik, hogy közönségesen mind az kolosvári, mind az külső ekkleziákban occurralható közönséges Ecclesiai dolgoknak inspectiojában szükséges mind az ministeriummal, mind az kolosvári atyafiakkal eo kglmekkel oly szoros harmóniát és egyességet tartanunk, hogy mind mü tudhassuk az kolosvári Ecclának állapottyát és dolgait, mind pedig eo kglmek az külső ekkláknak sorsát, mely per communicationem ugy lehet megh, ha mind az három statusból ugy mint a ministerialis, külső és az

városi rendekből az ekleziásai dolgok közönséges inspectiojára, másoknak dicséretes példáját követvén, rendelünk bizonyos személyeket, az kikből egy Collegium vagy Consistorium assumáltatván, minden közönséges ekleziásai dolgokra, valamik vagy egy, vagy más uton occurralhatnak inspicíálhassanak, és az ekleziásik javára való munkákat tehetségek szerint secundálni tartásuk kötelelsségeknak. Nemcsak két két személyt tartunk pedig szükségesnek, hanem többeket is úgy hogy mikor vagy beteg, vagy egyéb intervenientia valakiket avocal és distrahál az dolgok folytatásától, legalább kettő (mindenik rendből) mindenkor jelen lehessen az szükséghez képest.

Magunk részünkről mü beszélgetvén egymással 4 vagy 5 személyeket declaráltunk s ahöz képest kívánnyuk, ha az tiszteletes ekleziásinak elméje is és consensussa accedal, in numero declaralya maga attyafiait.

Nem az a célunk ebben, hogy az ekklesianak particularis dolgaiba elegyítsük magunkat, hanem csak az publicumra való vigyázás¹⁾.

E tervezet is azon megújított felszólítással közöltetett az ekleziásival, hogy meglévő tőkéit, jövedelmeit „tegye egy congestumban a tekintetes statuséval, és így mikor lesz mind papok s mind deákok percipiáljanak s mikor nem lesz, szenvedjen mind pap s mind deák“. Az ekleziásia 1723. dec. 19. gyűlést tartván, az egész tervezetet elvetette, azt adván okul, „hogy az ő sallaristái eddig nem szenvedtek s kötelezte is magát a fizetés pontos kiszolgáltatására; gyalázat lenne az ekleziására, ha az ő sallaristái szenvednének stb. Az egyeségtől azonban nem idegen, csak lássa előbb a status congestumát, addig a mostani rend és praxis tartassék meg²⁾).

Talán nem csalódom, ha e tervezet el nem fogadását, a tőke féltése mellett, az ekleziásia azon vezérférfiai személyes ambitiojának is tulajdonitom, a kik eddigelé az egész vallásközönséget illető ügyekben is döntő befolyással bírtak s e terv szerint vagy ki-maradhattak, vagy alárendelt szerepre köteleztettek volna. Külső, világi főuraink is sokkal nagyobb kegyelettel viseltettek az anyaeckla iránt, hogysem nála nélkül a tervet életbe léptették volna.

Bármi okból történt, annyi bizonyos, hogy a Consistorium felállításának, mely a mostani Representavivum Consistoriumnak

¹⁾ Főcons. levéltár fasc. docum. B. nro. 5.

²⁾ Eccl. Prot. N. 1722—1723. 47. 1.

felelt volna meg, — ekkori elmaradása, a szomorú idők miatt valószínű csapás volt.

Sokáig hiányzott ez után egy oly központi kormányzó testület, mely az időközben felmerült bajokat igazíthatta volna. Iskoláink különösen sajtószerű helyzetben voltak, mert ezek iránt rendelkezett a januárban és júniusban tartatni szokott főconsistorium és zsinat, az országgyűlések alkalmával vagy másként is összegyűlt világi főembereink, a kolozsvári ekklesiá és a kolozs-doboka körüli részleges gyűlés, — hol egyik, hol másik, a mint a szükség vagy történet hozta magával. Szerencsére oly főgondnokaink és püspökeink s illetőleg isk. igazgatóink voltak, a kik az iskolák ügyeit oly buzgósággal vitték, hogy ama testületek beavatkozására nem igen volt szükség.

Az ekkla dec. 19-iki gyűlése egyébiránt nem vonta meg a deákiságtól a segílyt teljesen, hanem következő ajánlatokat tett:

1.) Mivel minden sallaristák fizetése leszállított, a deákok is elégedjenek meg a karácsoni cantatioval, böjti coetioval, pünkösdi és sz. Mihály napi astatioval. (A sz. Mihály napit most adja, mert e helyett, a mig a dézmát kapta, bort adott).

2.) Az újesztendei collecta karácson 1-ső és 2-ik napjára referáltatik. A husvéti megmarad, a pünkösdi és sz. Mihály napi is az astatioval együtt ne legyen ¹⁾.

A dolgok ily állásában tanácskozó főuraink főcuratoroknak megválasztották Daniel Pétert és Kun Istvánt, minthogy az 1718. megválasztott Biró Sámuel és Simon Mihály főcuratorok — előbbi 1721, utóbbi 1723. nov. 28-án — elhaltak vala. Meghatározták, hogy mindennemű collecták, adományok, bor-, búza-collatiók, alapítványok, a most megválasztott két főcurator directioja alá adassanak s ezek hire-tudta nélkül semminemű kiadás ne történjék, mely illetén határozatot a püspök vett zokon s nem kis fáradságba került ez intézkedés szükséges és czélszerű voltáról meggyőzni. Számba vették, hogy kik és mennyi dézmát, vámot stb. adnak évenként, a perceptoroknál mennyi készpénz és gabona van tényleg. A listát a főcuratorok kezökbe vették, hogy tudhasák mennyi jövedelemre és honnan lehet számítani. E listát ide iktatom, mert sok tekintetben érdekes, láthatván belőle egyfelől az akkori halhatatlan emlékü jóltevőket, másfelől a nyomoruságos

¹⁾ Eccl. Prot. N. 47. 1.

állapotot. A jövedelem akkor volt évenként az 1718-diki ígéret nyomán:

1.) Vargyasi Daniel Péter szélkúti búzájának dézmája a kolosvári iskola szükségére 200 véka búza.

Ugyanettől szőkefalvi malmának szombati vámja a tordai iskola szükségére 80 véka búza.

2.) H.-szt.-mártoni özv. Biró Sámuelné Vargyasi Daniel Klára, őri és nagylaki búzadézmája, melyből jött évenként 50 véka búza.

3.) Vargyasi Daniel Ferencz collatiojából 56 véka búza.

4.) Biró Mózesné Gyerőfi Kata szamosfalvi malmából 100 véka búza.

5.) Kénosi Sándor Gergely ítélőmestertől 100 v. búza.

6.) Kun Istvántól 100 véka búza.

7.) Suki István zsúki malmának szombati vámja 40 v. búza.

8.) Pekri Gáborné collatiojából 20 véka búza.

9.) Toldalagi Gábertől 40 véka búza.

10.) Gálfalvi Jánostól Harczón 40 véka búza.

11.) Sámuel Deák (azaz Szentiváni Sámuel) gálfalvi malmából 40 véka búza.

12.) Balog Zsigmond d. sz. mártoni bor és búzabeli dézmája.

13.) P. Horváth Boldizsár minden jószágabeli bor és búza dézmája már 1710 óta.

14.) Maróthi Dávidtól 12 véka búza ¹⁾.

A jelenlevők magukat „megadóztatván“, adakoztak a folyó szükségekre összesen 125 mfrtot 20 drt ²⁾.

A megválasztott főcuratorokat felkérték, hogy „innen baza menvén, minél jobb móddal kitkit magok lakohelyekben requiráljanak, hogy bárcsak az esztendeig való sallariumok emergalhasson belőlle a sallaristáknak“. Végre a köri curatorokat ³⁾ értesítvén mindenekről, hathatósan buzditják adományok gyűjtésére és beszolgáltatására az itt következő levélben.

¹⁾ L. Főcons. levéltár fasc. docum. B. nro. 6. és fasc. L. III. nro. 17.

²⁾ L. az ered. levéltár Fasc. docum. B. nro. 6.

³⁾ A köri gondnokok ekkor ezek voltak: Udvarhelyszéken Pálfi Mihály, Simén György és Sándor Pál; Maroszáéken: Szentiványi Sámuel és Iszlai István; Fejérmegyében és Háromszéken: Takó András és Maurer István; Torda-Aranyos körben: Szaniszló Zsigmond és Barducz Tamás; Küküllő körben: Balog Ferencz és Belényesi Mihály; Kolozsmegyében Joo Ferencz.

Kedves Atyámfiai az Urban!

Mindenütt kgltek között nyilván vagy on az Kolosvárott tanulo iffjuság mint kéntelenített volt a szükségnek miatta a Scholát elhadni és kgltek közül is sokakat requiralni; melly iffjuság is jól lehet ugyan vissza jött Tanulo helyére, de subsistentiara való kölcsége nem lévén, féltő hogy el ne oszolyan közönségesen Ecclesiainknak nagy romlásokra és minnyájunknak nagy szomorúságunkra. Mi azért kik itt voltunk, magunkat megeröltetvén valami keveset számokra és intertentiojokra edgymáson extraordinarie szedtünk, de mind restantiajok feles lévén, mind az jövendő subsistentiajokra fundus nem lévén, tettett hogy mind az Perceptorokat, mind több Atyámfiait requiralnok, kérnök és intenők: Emlékezzenek meg Isten ditsőségére és Hazánk s abban lévő Ecclesiaink hasznára nevedekő Iffjuságról, és mint kiki szabados jó tettéséből s Istenhez való buzgoságából ígerte jó akarattyát subscriptioja által, teljesicse meg; már szintén expiralt azon Terminus melyre kellett volna prestalni, és administralni, Istentől bővöbben véski kgltek jutalmát és jövendőben kgltek gyermeki is fogja kgltek keresztényi adakozásnak hasznát ézeni: nem paroncsolás szerént irunk, hanem sok Atyafiak szorgalmatosságoknak példájoktól inditatván ügyekezék kgltek hogy az Christushoz való szerelmeknek tisztasága bizonyos légyen mindeneknél. 2. Kor. 8. 8. Kiki mint elgondolta volt szivében, cselekedgyék úgy, nem szomorúságból, vagy mint kényszerítésből 2. Kor. 9. 7. melyre az minden jó igyekezeteket segillő és minden joknak kiosztogató Istene, sz. lelke által segillye kegyelmeteket szivünkéből kévannyuk.

Akarjuk kglmknak ezt is értésére adni, hogy néhai Mlgos ur Simon Mihály urunk meg halván, egyenlő akaratból választottuk az urnak ditsőségére administralando kölcségnek Inspectorinak Tkts Nzts Daniel Péter és Kun István kedves Atyámfiait, kiknek dispositiojokhoz tartván kgltek ezután magokat, a mit kglteknek fognak insinuálni, Keresztényi és Atyafui köttölössége szerént, ügyekezze kgltek effectualni, Isten előtt kedves dolgot cselekeszik kgltek; mi pedig maradunk:

Kglteknek
Kolosvár 13. Xbris
1723.

igaz Atyafiai az Ur
Christusban
Az Unitaria Religióból jelen levő
Rendek közönségesen ¹⁾).

¹⁾ Eredetije a Cons. levéltárban nro. 29.

Egész ivre irt levél, mely veres pecsétviaszszal s a Sándor Gergely pecsétnyomójával volt lepecsételve.

A Szaniszlóhoz és Barduczhoz küldött több rendbeli leveleket 6- tordai Nagy Mihály adta bé a főcons. levéltárába 1815-ben. A Nagy Mihály

Kivül: „Tekintes Nemzes Szaniszló Sigmund és Kövendi Bárducz Tamás urkk (tit.) Jo akaró urk kedves Atyafiaik eo gglkk“.

Már ezuttal meg kell jegyeznem, hogy a Daniel Péter főgondnokká való választása a legszerencsésebb gondolat volt. Eddig is egész lélekkel fáradott az ügyek elémozdításán, de ezután ő lett iskoláink és egész vallásközönségünk védő szelleme.

Az ekklától való elválás megtörténvén 1724. jan. 1-től a maga ügyeit mindenik külön vitte. Az állandó tőke állítása eszméjével sem hagytak fel. Az 1724. jan. 19-ről a Kolozsvártt tartott főconsistorium hathatós fölszólítást bocsátott ki ez érdekekben, felhíván minden aait, „hogy isteni buzgóságtól indittatván, magunk megeröltetésével is nem gondolván . . . segéllenők szintén dülőfélben levő és pusztuló scholánkat és azok által ekkléziánkat, vetvén olyan fundamentumot, mellyen ezután állhatnának, Isten kegyelme által maradékinknak mind kimondhatatlan hasznokra, mind emlékezetes példajokra és így se posteritásunk minket nem kárhoztathatna, se pedig, a mi legnagyobb, Kristus ítélő széke előtt nem vádoltatnánk“ stb. E felszólítást kiküldötték a papokhoz azzal a figyelmeztetéssel, hogy a curator vagy egyházi idejekorán járja el a házakat s jelentse „hogy a következő vasárnapi reggeli órán új és kiváltképpen való dolgot akar elolvasni a predicator az ekklának hallatára“. Isteni tisztelet után aztán a pap olvassa fel a felszólítást avval a kijelentéssel, hogy a kitől mit lehet conferállyon, a kiknél nem lenne pénz, szombatig elviheti a paphoz; ez pedig a másik vasárnap nyilvánosan olvassa fel az adományokat, hogy mindenki legyen bizonyos az administratiojáról. E meglévén, a pap, curator és egyházi össze számlálván, pecsét alatt küldjék az esperesthez ¹⁾.

Az állandó alaptőke gyűjtés azonban elmaradt, mert a szebni országgyűlés unitár. tagjai 1724. mart. 14-ről irt levelökben

---

nagyanyja a Szaniszló Zs. leánya volt s e nagybecsű levelek így kerültek volt az ő birtokába, a melyek beszolgáltatásáért emlékének hálás kegyelettel tartozunk.

Szaniszló Zs. — egy Lengyelországból száműzött előkelő unitárius család ivadéka, a Rákóczi szabadságharcban híres kurucz kapitány volt, azután Torda városa főhadnagya és Torda-Aranyos kör egyik gondnoka, a ki a segélygyűjtésben a legnagyobb buzgalmat fejtette ki.

¹⁾ L. Főcons. levéltár. Fasc. docum. B. nro. 8 és 9.

felfejtven, a pénz rendkívül szűk voltát s egyéb kedvezőtlen körülményeket, az időt nem látták alkalmasnak s így a gyűjtést annál inkább nem helyeselték, mert félték, hogy az elemosinaria cassa annyira megszűkül miatta, hogy a mindennapi kiadásokat nem lesz miből fedezni. Erre kéri tehát a gyűjtést szorgalmasan folytatni s a mi gyűl a Kmita János kezéhez szolgáltatni.

Habár tehát ekkor az állandó tőkegyűjtés félbe maradt is, de annál buzgóbban folyt a fizető cassába való adakozás a fő- és körüli gondnokok s derék esperesek közreműködésével, úgy hogy szükség és hiány ezután is volt ugyan, de teljes fennakadás többé nem.

Daniel Péter kezébe vevén a kormányt, bölcs előrelátással, lankadatlan áldozatkészséggel és tapintatos bánásmóddal kezdett az ügyek rendezéséhez.

Legelső fontos tette az volt, hogy midőn a püspöki hivatalt 31 évig viselt Almási Mihály 1724. mart. 23-án meghalt, Daniel Péter azonnal Kolozsvárra sietett s maga mellé vevén Kmita Jánost, Koncz Boldizsár küküllő megyei, Magyarósi István marosszéki espereseket, Ajtai Jakab és Tana János aranyosszéki papokat, a monostor utczai egyházban aprilis 7-kén az ekklésia gondnokai és előkelőbbjei jelenlétökben, Pálfi Zsigmond kolozsvári első papot, a ki a generalis notariusságot is 17 évig vitte, püspöknek választották, „az püspökség vacantiája az dolgoknak conjuncturai és a terhes üdők miatt szent synati confluxusigh valo morat (késést) nem szenvedvén s lévén olyan reménységghel, hogyha szintén közönséghez voxra mehetett volna is az Electio, másion meg nem határozodott volna*. Az új püspöket azonnal fel is eskették, midőn Ajtai Jakab mondott alkalmi könyörgést. Szent Ábrahám Mihályt, a ki 1720 óta a Schola főmestere volt, ugyan ekkor gen. notarius-sá helyettesítették ¹⁾.

E választási eljárást, habár az egyházi renddel ellenkezett is, az akkori idők nemcsak igazolják, hanem az önfentartás ösztönénél fogva elkerülhetetlenné is tették. Egyébiránt midőn a következő junius 17-én a zsinati gyűlés Árkoson megnyitott, Pálfi Zsigmond új szavazás alá akarta bocsátani hivatalát, de a zsinat nem engedte. Ugyan e zsinaton Szent Ábrahám Mihály gen. notáriusnak tényleg is megválasztott s egyszersmind ekkor hozták azt a törvényt:

¹⁾ L. Gen. Prot. 313. 1. és Ekkl. jegyzőkönyv. 64. 1.

„ut decedente modo superintendente, donec novus et alter creatur, Generalis notarius administret superintendentiae officium ¹⁾).

A főjegyzőség e törvénnyel lett egyházunkban második cardinális hivatallá s hozatalát az a körülmény is szükségessé tette, hogy Pálfi Zsigmond mint püspök is megmaradt kolozsvári főpapnak és így szükség esetében püspök-helyettes nem lehetett.

E zsinatra derék főuraink is követeket küldöttek a magok kebeléből s ezek által több rendbeli, egymás közt már a mult évi decemberben hozott határozatokat előterjesztettek. E követekkel a zsinat egyetértve „unitis animis“ végeztetett:

1-mo. „Hogy azt az közönséghes massát, melyet már tentáltanak „gyűjteni t. Esperest uramék több Atyafiakkal edgyütt félben ne hadgyák; felettéb mindazonáltal ne siettessék az embereket, hogy mostani szük pénzü időben ighen megh ne terheltesenek, vagy ugyan megh ne idegenüllyenek az jó, de mindgyárt effectumba nem mehető, szándéktól. A mit penigh congeralhatnak, külgyék T. püspök urunk kezében quietantiát extrahalvan, és eo kglme conservallya, hogy semmi neu részre ne distrahaltassék, migh ujjab dispositio nem leszen felöle.

2-do. „Migh ezen collecta iránt valo jo szándék véghben mehet „pro quotidiano usu eddigh Esztendönként kétszer gyakoroltatni szokot collectat T. Esperest uramék az Atyafiakkal edgyütt continuállják, és azon pénzbéli collecta, ennek utánna, mint az T. ns. Statustol is végeztetet volt, ne két cassába mennyen, hanem csak az Scholák pénzét conserváló Gralis Perceptor, akárki legyen az, kezében, hová az nemesektől gyült collecta is administraltatni szokott. Az is penighlen olyan modalitással mind az papi, mind az nemesi rendtől administraltassék, hogy leghelsőbbben is T. püspök urunk requiraltassék és eo kglme elöt legyen az Perceptor kezében valo administratio, levén T. püspök urunknak egy könyve, kiben mindenkor az Perceptor írja bé mit percipialt, és eo kglmének quietantia helylet leszen s azt az könyvet T. püspök urunk conservallya és eo kglme t. i. püspök urunk, az Benefactort quietallya arról, hogy az beneficium az Perceptornak kezében ment.

3-tio. Az buzabeli collectanak eddigh valo Perceptora, minthogy „terhes és sok distractioit praetendállya, ne terheltessek tovább ha ugyan „kedve reája nem leszen, hanem vagy scholából vagy kolosvári városi

¹⁾ L. Gen. Prot. 318. l.

„emberből quod magis in facie loci, e re videbitur, ordináltassék; bizattatván ezen buza administratiojának és erogatiojának Inspectioja, minthogy az scholaban lészen locus depositionis tritici, kolosvári Schola Főmester atyánkfiára, kinek is hire nélkül semmi ne percipiáltassék, ne is erogáltassék az buzában, ugy mind azon által, hogy ot valo mester atyánkfiának semmi authoritása ne legyen azon buzának valahová valo distractiojára, hanem függjön csak a nemesi rendből T. n. Status részéről levő Curatoroknak Assignatiojoktól. Látván mindazon által az buzában valami kárt, értsenek egyet a schola mesterével és Perceptor T. püspök urunkal s unitis consiliis szabad legyen orvosolni, vagy pedigh distrahálni, az pénzt mindgyárt az pénz perceptor kezében administrálván. Ezen perceptornak penigh fizetése 100 vékából legyen met. 4. vagy 5. az buzának valora szerént.

4-to „Az n. Horváth Boldizsár ur legatumát administraltassa T. Püspök urunk hiteles ember által, az kolosvári és tordai scholák számokra, ugy mindazon által, hogy ennek reditussa is mennyen emlitet pénz vagy buza perceptorok kezekben; mellyről is T. püspök urunk valamikor az sz. Grale Consistorium edgyütt lészen, vagy ha az T. ns. status kívánnya is, tegyen remonstratiot¹⁾).

E határozatok által a kolozsvári ekkla és status ügyeinek különválasztása véglegesen ténynyé vált. Mostantól kezdve a külső ekklézsiák collectái s a P. Horváth Boldizsár minden jószágai buza- és bor-dézmája, nem a kolozsvári ekklézsia, hanem a vallás-közönség s illetőleg Collegium folyó kiadásai pénztárába — elemosinaria cassa — folytak bé, a Kmita János keze alá, ki a kolozsvári Collegium számára a nemességtől gyült adományoknak már 1718 óta pénztárnoka volt.

A „közönséges massa“ vagyis az állandó alap gyűjtése is, melyet a mint fennebb láttuk, mindeddig halogattak, meghatározott s ennek kezelése a püspökre bízott, minek folytán kétféle cassa keletkezett.

Ezen év sept. 23-ra ujra Kolozsvárra siettek Daniel Péter és Kun István főcuratorok s Váró Mihály, Gálfalvi János és Kmita János a collecta gabona kezelése elintézése végett.

A gabona perceptor ugyanis Jövedécsi után 1721. május 16-tól volt Gyergyai Pál, az ekkla számadó jegyzője, 1723 végéig, a mikor a collegium exactorát segédül melléje rendelték. Gyergyai Pál

¹⁾ Prot. Gen. Cons. 1724. 316. l.

azonban elfoglaltatása miatt e perceptorságról aug. 23-án lemondott s ez ügyben intézkedni kellett.

Ekkor azonban a kezelést ideiglenesen az exactornál hagyták. Hanem a cassában nem levén pénz, melyből a deákok septimanalissát fizessék: Daniel Péter és Gálfalvi János a következő új évig járó összeget előre kitették, nehogy ismétlődjék a deákok mult évi tömeges eltávoztása. E mellett Daniel Péter egy lovat is ajándékozott a deákoknak, mely „Coetus lovával“ Zolya Ferencz, Simén György, Barabás Ferencz és Kökösi György deákok egy szivreható levéllel bejárták az országot, megkérésvén mindazokat, a kiknek neveit a főcurátor kezökbe adta volt, mely fáradságukért 4 köből buzával jutalmaztattak ¹⁾).

Az eddigi kezelés nehézkes voltának s több hiányoknak megjobbítása végett 1724. évi november havában többed magával újra tanácskozást tartott Kolozsvárt a fáradhatatlan főcurátor, mikor is irt hó 14-én az árkosi zsinat határozatait megújítva, több pontjiba kiegészítették, meghatározván:

1-ör Hogy készítettessék egy protocollum, melybe a perceptor (Kmita János) minden bevételt és kiadást írjon bé. E könyv álljon a püspöknél, s ebbe beiratván mit, honnan és kitől vettek bé, nem szükséges más quietantia ²⁾). E szabályljal jöttek használatba a perceptori libellusok, melyek 1725. jan. 1-től 1821-ig voltak használatba; a mióta újra az ellen nyugtaadás jött szokásba.

2-or. Minthogy a többször megpendített állandó alapra több esperes már is szép összeget gyűjtött és küldött, ennek hathatós folytatását megállították, elfogadván a Handsáros János javaslatát, kivált a tized kiadása iránt. E végre azt is meghatározták, hogy búzahordáskor és szüretkor a mesterek búza- és bor-collectát gyűjtsenek, minek tized része legyen fáradsága díjában az illető mesteré, szekeret és edényt a kurátortól kérvén.

3-or. Az állandó alap vagy akkori néven „communis massa“ kezelését véglegesen a püspökre bízták, kötelességévé tevén, hogy e pénzt a kolozsvári ekkla curátoraival egyetértőleg adja ki biztos helyre kamatra. A püspök csak azon kikötéssel vállalta el, hogy

¹⁾ L. Főcons. levéltár fasc. LIII. nro. 19. és fasc. decum. B. nro. 18. —

²⁾ A kérdés alatti protoc. meg is készült s a püspök a status leveleit s egyéb kevés ingóit inventálta benne. Kmita is ebbe írta az 1724—25-ben tett bevételeket és kiadásokat. A későbbi protocollumokban „Szürke könyv“ czim alatt említetik szürke táblája miatt.

ha tűz vagy tolvaj miatt kár esik, ő vagy maradékai ne háboritassanak ¹⁾. E perceptorságot haláláig vitte is.

4-er. A gabonakezelést is véglegesen az exactorra ruházták, meghagyván, hogy ő is libellust készítsen s a bevételeket és kiadásokat mindég a rector ellenőrzése mellett tegye. A gabonát eddig a városon tartották, mostantól kezdve a collegiumban, s a tanárok gabonabeli fizetését csak a főcurator utalványára adhatta ki az exactor, a maradékot pedig elárulván, árát a folyó fizetések casájába szolgáltatatta.

5-ör. A kolozsvári ekklézsiát megintették, hogy az Apafinénál és Segesvár városánál levő adósságokra jó gondot viseljen, mert azok az egész vallásközönségé is.

Ezen adóslevelekről még akkor hiteles másolatokat is vettek.

Azen év folytán hozott fennebbi üdvös határozatok lelkiismeretes foganatosítása állítá egyházunkat, illetőleg kolozsvári és tor-dai iskoláinkat még egyszer biztos alapokra.

Imé! ily küzdelmek, szenvedések és nagy áldozatokkal lehete a megsemmisülést kikerülni. A gondviselés akkor is rendelt közénk bölcs belátásu, buzgó vezéreket, a kik bizalmat és ragaszkodást gerjesztő működésökkel az apró erőket egyesítvén, a számtalan veszélyek közt a lelkekhez forrott ügyet diadalra vezették.

---

¹⁾ L. Pálfi Zs. „massalis protocollumát“ fasc. docum. C. nro. 1. Ezen prot. szerént 1724-ben e massába adott maga Pálfi Zs. 10. véka buza fejében 3 mftot; Csokfalvi Daniel esp. Kereszturfiszékből küldött 56 mftot; Bölöni János esp. Udvarhelykőrből 6 mft.; Ekárt Gergely esp. Aranyos-székről 116 mft 30 drt. Ez adományok lettek alapjává vallásközönségük állandó tőkéjének.